

SPALJENE SENKE

Kamila Šamsi

Prevela
Milica Cvetković

■ Laguna ■

Naslov originala

Kamila Shamsie
BURNT SHADOWS

Copyright © 2009 by Kamila Shamsie

Posvećeno Ajši Rahman i Dipaku Sateu

Translation Copyright © 2010 za srpsko izdanje, LAGUNA

... vreme

da se setimo
svake senke, svega što je zemlja gubila,

vreme da razmislimo o svemu što smo zemlja
i ja izgubili, o svemu

što ću izgubiti,
o svemu što sam gubio.

AGA ŠAID ALI
Mapa Amerike jednog nostalgičara

U prošlim ratovima samo su kuće gorele, ali ovoga puta
Nemojte se iznenaditi ako se čak i samoća zapali.
U prošlim ratovima samo su tela gorela, ali ovoga puta
Nemojte se iznenaditi ako se čak i senke zapale.

SAHIR LUDIANVI, *Parchaiyaan*

SADRŽAJ

Prolog	11
Još nepoznat svet: <i>Nagasaki, 9. avgusta 1945.</i>	13
Skrivene ptice: <i>Delhi, 1947.</i>	45
Poluanđeoski ratnici: <i>Pakistan, 1980–1983.</i>	175
Neophodna brzina da se nadoknadi gubitak: <i>Njujork – Avganistan, 2001–2002.</i>	335

PROLOG

Kad ga uvedu u ćeliju skinu mu lisice i naredu da se svuče. Hitro i vešto skida sivi kaput, a onda – dok oni, prekrštenih ruku, posmatraju – pokreti mu postaju sve sporiji, strah mu ušeptrlja prste na šnali kaiša, na dugmetima košulje.

Čekaju dok se ne skine do gola, pa mu pokupe stvari i odu. Kad bude ponovo obučen, pretpostavlja, na sebi će imati narandžasti kombinezon.

Drhti od hladnog sjaja čeličnog kreveta. Dok bude mogao, stajaće.

Kako je do ovoga uopšte došlo, pita se.

JOŠ NEPOZNAT SVET

NAGASAKI, 9. AVGUST 1945.

Kasnije će se, oni koji su preživeli, sećati tog dana kao sivog, ali tog jutra, 9. avgusta, i čovek iz Berlina Konrad Vajs i učiteljica Hiroko Tanaka izašli su svako iz svoje kuće i primetili savršeno plavetnilo neba u koje se izvijao beli dim iz dimnjakâ fabrika municije.

Iz svoje kuće u Minamijamateu Konrad ne može da vidi same dimnjake, ali već mesecima njegove misli često odlutaju do fabrike gde Hiroko Tanaka provodi dane mereći debljinu čelika u milimetrima, dok joj slike iz učionice dolaze u misli, onako kako mora da sećanja na letenje padaju na pamet pticama slomljenog krila. Tog jutra, međutim, kad Konrad otvori klizna vrata koja čine i prednji i zadnji deo njegove drvene domarske kućice i pogleda u pravcu dima, i ne trudi se da zamisli prizor koji se umorno odvija u fabrici. Hiroko ima slobodan dan – odmor, kako ga je nazvao njen nadzornik, iako su svi u fabrici znali da više nije bilo čelika za merenje. A i dalje mnogo ljudi u Nagasakiju uporno smatra kako će Japan pobediti u ratu. Konrad zamišlja regrute koje noću šalju da sakupljaju

oblake, pa ih ujutro puštaju na fabričke dimnjake ne bi li stvorili iluziju proizvodnje.

Izađe na zadnji trem kuće. Zeleno i mrko lišće rasulo se po travi velikog imanja, kao da je taj prostor bojno polje na kojem su vojnici zaraćenih vojski plegali, ne mareći ni za šta povezano sa smrću, sem blizine. Pogleda uz strminu ka vili Azaleja; nedeljama već otkad su Kagave otišli i povelili kućnu poslugu, sve je počelo da deluje oronulo. Kapak na jednom prozoru stoji odškrinut; kad se vetar pojača on udara o okapnicu. Zna da bi mogao da pričvrsti kapak, ali mu prija što čuje bar nekakav zvuk života da dopire od kuće.

Vila Azaleja. Trideset osme, kad je prvi put stupio na klizna vrata u velelepnu prostoriju s mramornim podom i venecijanskim kaminom, pažnju su mu privukle fotografije na zidu više nego luda mešavina japanskih i evropskih arhitektonskih stilova: sve su snimljene na imanju Azaleja tokom neke zabave na kojoj su se Japanci i Evropljani bez problema mešali. Poverovao je u obećanje slika i osetio neuobičajenu zahvalnost prema Džejmsu Bartonu, svom zetu Englezu koji mu je nekoliko nedelja pre toga kazao kako više nije dobrodošao u kući Bartonovih u Delhiju, i to rečima: „Postoji neko imanje u Nagasakiju. Pripadalo je Džordžu – mom ekscentričnom stricu, neženji, koji je umro pre nekoliko meseci. Neki Žuti mi uporno šalje telegrame s pitanjem šta će biti s imanjem. Što ti ne bi živelo tamo neko vreme? Koliko god hoćeš.“ Konrad ništa nije znao o Nagasakiju – sem, a to mu se mora priznati, kako

nije u Evropi i nije tamo gde Džejms i Ilse žive – a kad je uplovio u luku grada s ljubičastim krovovima, razmeštenog u obliku amfiteatra, osetio je da ulazi u začaran svet. Sedam godina kasnije ostalo je još mnogo čarolije – staklasta lepota smrznutog cveća zimi, morâ plavih azaleja leti, otmena elegancija evro-japanskih zgrada duž obale – ali rat iskrivi svaki pogled. Ili ga potpuno zakloni. Nešto ranije tokom rata, oni koji su šetali po brdima upozoravani su da ne gledaju u brodogradilište gde se gradi vojni brod *Musaši*, pod takvim tajnim merama da su podigli teške zastore ne bi li od prolaznika zaklonili pogled na njega.

Funkcionalno, misli Hiroko Tanaka dok stoji na tremu svoje kuće u Urakamiju i posmatra terasaste padine u mirno jutro oživljeno brujanjem zrikavaca. Ako postoji pridev koji najbolje opisuje promene u Nagasakiju koje je rat doneo, domišlja se, to bi bilo to. Sve je pročišćeno i iskrivljeno do najfunkcionalnijeg oblika. Pre nekoliko dana prošla je pored povrtnjaka na padinama i primetila kako se i sama zemlja brazda od čuđenja: zašto je krompir tamo gde su bile azaleje? Šta je podstaklo ovo uskraćivanje ljubavi? Kako zemlji objasniti da je funkcionalnija kao njiva s povrćem nego kao cvetni vrt, baš kao što su fabrike funkcionalnije od škola a dečaci funkcionalniji kao oružje nego kao ljudi.

Neki starac prolazi pored nje, kože tako krte da Hiroko pomisli na papirnate fenjere s figurom muškarca nacrtanom na njima. Zapita se kako li ona njemu izgleda, ili bilo kome drugom. Konradu. Tek tanušna prilika u odrpanoj

odeći, kao i svi ostali, nagađala je prisativši se s osmehom Konradovog priznanja kako je, kad ju je prvi put video – tad odevenu isto kao i sada, u belu košulju i sivi monpe* – poželeo da je naslika. Ne da slika njen portret, hitro je dodao. U stvari, upadljiv kontrast koji je činila u odnosu na bogato zelenilo Kagavinog negovanog vrta kojim mu je prilazila pre deset meseci naveo ga je da poželi da na nju izlije kofe guste, žive farbe, slapove boje koji bi joj se slivali s ramena (bujice plave boje niz košulju, jezera narandžaste uz stopala, potoke boje smaragda i rubina da joj se prepliću duž ruku).

„Kamo sreće da si to uradio“, rekla je i uhvatila ga za ruku. „Onda bih mnogo ranije uočila ludilo ispod politure.“ Izvukao je šaku iz njene s pogledom u kome su se mešali izvinjenje i negodovanje. Vojna policija bi mogla da naiđe svakog trena.

Čovek krte kože se okrenu i pogleda je još jednom, dodirnuvši lice kao da pokušava da nađe mladića pod tim borama. Viđao je ovu devojkicu iz susedstva – izdajnikovu kćerku – nekoliko puta poslednjih meseci i svaki put mu se činilo kako se glad u kojoj svi žive zaverila da je učini još lepšom: ona okruglastost njenog dečjeg lica istopila se sasvim i otkrila izuzetno oštre jagodice, s mladežom koji se smestio odmah iznad jedne od njih. Međutim, nekako je izbegla svaki trag grubosti, naročito kad, kao sada, izvije

* Jednostavne pantalone, dužine do polovine listova gde se vezuju. (Prim. prev.)

usta u stranu, pa joj se tanana bora stvori nekoliko milimetara od ivice osmeha kao da bi da označi granicu koja postaje vidljiva tek kad pokušaš da je pređeš. Starac zavrte glavom, svestan ludosti koju pokazuje dok zuri u mladu ženu koja njega i nije svesna, ali i zahvalan što na svetu postoji još nešto što može u njemu da izazove ludost.

Metalni bruj zvrčaka nadjačava sirena za vazdušni napad, sad već uobičajena kao i zov insekata. Nova bomba!, pomisli starac i žurno se uputi najbližem skloništu zaboravljajući na svaku ludost. Hiroko, naprotiv, ispusti oštar nestrpljiv krik. Dan je već vreo. U krcatim skloništim po Urakamiju biće nepodnošljivo – naročito pod tapaciranim kabanicama za bombardovanje koje ona posmatra sa skepsom, ali mora da je nosi kako bi izbegla pridiku predsednika udruženja komšija što ne daje dobar primer deci. Uzbuna je lažna – gotovo uvek je lažna. Drugi japanski gradovi su možda i pretrpeli teške vazdušne napade, ali ne i Nagasaki. Pre nekoliko nedelja ponovila je Konradu mudru misao koju je neko izrekao kako će Nagasaki biti pošteđen ozbiljnog razaranja zato što je najhrišćanskiji grad u Japanu, a Konrad joj je skrenuo pažnju na to da hrišćana ima više u Drezdenu nego u Nagasakiju. Otad je počela malo ozbiljnije da shvata sirene za vazdušni napad. Samo, zaista će u skloništu biti pretoplo. Što ne bi jednostavno ostala kod kuće? Gotovo sigurno je i ovo lažna uzbuna.

Čemu rizik, misli Konrad. Uzima iz kuće kabanicu za vazdušni napad i kreće hitrim korakom ka skloništu koje su Kagave sagradile u zadnjem dvorištu. Na pola bašte

zastaje i gleda u zid koji ovo imanje deli od praznog susednog placa. Posle najnovijeg pljuska nije obišao ptice s druge strane zida. Odbacivši kabanicu na travu, prilazi graničnom zidu i prebacuje se preko njega, savivši se kako ga ne bi videli prolaznici ili vojna policija.

Kad bi ga neko video pomislio bi da izgleda blesavo – izdžigljali Evropljanin koji se vere po zidu, sav od ruku i nogu i s uvučenim očima, kosom i kratko podšišanom bradom boje tako neočekivane u Nagasakiju da je Hiroko Tanaka pomislila, kad ga je prvi put videla, da kosa Evropljana s godinama ne sedi, već rđa. Kasnije je saznala da on ima samo dvadeset devet godina – osam godina više od nje.

Pod nogama mu krcka sasušena trava – čini mu se da lomi kičme sićušnim stvorenjima – dok prilazi džinovskom drvetu kamfora za koje su se one ptice pričvrstile i vrte se lagano na povetarcu. Upravo je Hiroko njegove ljubičaste sveske nazvala ptice – onog dana kad su se upoznali; jedini put kad je bila u njegovoj kući. Podigla je svesku s njegovog pisaćeg stola, otvorila je i pronela po sobi. Živost njenog dodira zapravo mu je skrenula pažnju na beživotnost vlastitih reči: rečenica nabacivanih na papir godinu za godinom prosto samo zbog toga kako bi se pretvarao da postoji svrha njegovog boravka ovde, izgovor za skrivanje od sveta od kojeg se osećao tako odvojen da ga ništa ne bi moglo navesti da se umeša u njega.

Otkad se, pak, Nemačka predala i njegov status u Nagasakiju prešao od saveznika do nečeg dvosmislenijeg, što je

dovelo do toga da ga vojna policija pomno posmatra, one beživotne reči postale su dovoljno moćne da ga odvedu u zatvor. One govore sve što treba da se kaže o paranoji carskog Japana: sveske istraživanja i posmatranja o kosmopolitskom svetu koji je kratko postojao na nešto više od dva kvadratna kilometra gde sad živi predstavljaju dokaz o izdaji. Joši Vatanabe mu je to jasno predočio kad je nemačka predaja postala izvesna. *Pišeš o Nagasakiju punom stranaca. Pišeš o tome s nostalgijom. Na korak si od klicanja američkoj okupaciji.* I tako je, one noći kad se Nemačka predala, Konrad od jake žice načinio mrdalicu o koju je okačio svih osam ljubičastih kožnih svezaka. Preskočio je zid između njegovog i praznog placa i prikačio mrdalicu o drvo. Vetar je na mesečini vrteo ptice ljubičastih krila.

I dalje je bio ubeđen da nikom neće pasti na pamet da ulazi u napuštenu baštu i među lišćem traži izdaju. Ljude koji bi spremno prosejali svaku česticu prašine u nekoj kući u potrazi za znacima antidržavne delatnosti uvek možeš prevariti jednim prostim činom mašte.

Sagruvši se pod nisko savijenu granu, pruža ruku i pronalazi kožne sveske, suve i neuflekane, mada nešto izbledele. Zahvalno pogleda u zaštitnu nadstrešnicu lišća pa primeti belu razvučenu mrlju na jednom kožnim koricama: komentar prave ptice na ove ljubičaste uljeze. Licem mu se razli osmeh koji katkad ljude prevari da pomisle kako je lep. Dok se udaljava od drveta pažnju mu skreće pomalo rastrojen zvuk koji se uvukao u žalobni zov sirene za vazdušni napad. Nema svrhe da se ovde baci bomba, misli

Konrad, i bez žurbe se uputi prema skloništu na imanju Azaleja. Nekadašnje naselje za strance gde on živi sada odiše odsutnošću i večitim rasipništvom. U Urakamiju bi na tolikom prostoru moglo da se smesti deset porodica!, kazala je Hiroko kad su se upoznali pokazujući na imanje Azaleja. A onda je dodala: Bogataši! Smešno!, pa se okrenula da ga upita koliko namerava da joj plati za prevod koji je tražio.

Nekoliko nedelja kasnije, smejući se, optužio ju je da je napumpala cenu igrajući na njegovu savest. Pa naravno, rekla je s njoj svojstvenom iskrenošću; obziri i glad se baš i ne slažu. Zatim je raširila ruke i čvrsto stisnula oči kao da se usredsređuje da prizove jedan drugi svet: Kad se rat završi, biću dobra. Otvorivši oči tiho je dodala: Kao moja majka. Konrad nije mogao da ne pomisli kako njena majka nikad ne bi odobrila što se upustila u vezu s Nemcem, pa čak ni to da sama s njim šeta po brdima oko Nagasaki. Nije mu bilo prijatno što mu je sreća bila povezana sa smrću njene majke, ali ga je ona uzela za ruku i on je posumnjao da bi iko, pa i obožavana majka, mogao da govori Hiroko Tanaka šta da radi. Zbog čega su pravila ponašanja jedina neokrnjena ratom, pitala ga je jednom. Sve drugo iz prošlosti je nestalo.

Šutirajući ispred sebe po zemlji kabanicu za vazdušni napad, ulazi u prostrano sklonište izgrađeno u padini bašte imanja Azaleja. Vazduh je memljiv i obojen gorčinom. Evo stola s kartama kojima su on, Joši Vatanabe i Kaiko Kagava odvrćali jedan drugom pažnju, što je bilo korisno naročito

kad su se oglašavale one prve sirene, kad je uz upozorenje išlo više straha nego dosade; evo hrastove stolice s koje je Kagava-san nadzirao ponašanje svojih komšija, porodice i posluge tokom onih retkih prilika kad bi ga sirene za vazdušni napad zatekle kod kuće; evo kvadrata škole koje je Konrad nacrtao u prašini za mlađu decu Kagava; evo skrivene boce sakea za koju je kuvar mislio da niko ne zna; evo druge skrivene boce sakea koju su mlađani Kagave došli da traže kasno noću kad je sklonište bilo prazno. Znali su da Konrad može da ih vidi iz domarske kućice, pa iako su njihovi roditelji i posle sedam godina osećali nelagodu u pogledu odnosa s vlasnikom imanja koji je svoje štrkljasto telo savijao u malenoj kući u dnu bašte, mlađi Kagave su ga smatrali za saveznika i s radošću bi ga dočekali na svojim pijankama da je samo pokazao želju da im se pridruži.

Sad svi Kagave prelaze na drugu stranu ulice kad vide da im ide u susret. Samo jedno ispitivanje vojne policije o sumnjivim privrženostima njihovog gazde bilo je dovoljno da se iseles s imanja Azaleja.

Konrad seda na stolicu Kagava-sana i prebacuje kabanicu preko kolena. Toliko je utonuo u ono što je prošlo da mu je potreban trenutak da shvati kako obris koji se javlja na ulazu skloništa s kabanicom u ruci pripada sadašnjem vremenu. To je Joši Vatanabe.

Kao da traži dozvolu da se priključi privatnoj zabavi, Joši se obraća na engleskom: „Mogu li da uđem? Razumeću ako kažeš ne.“

Konrad ne odgovara, ali kad Joši promrmlja izvinjenje i krene napolje, Konrad dovikne: „Ne budi kreten, Džoša. Šta misliš kako bih se osećao da na tebe padne bomba?“

Joši ulazi i zateže naočare oko ušiju brzo trepćući.

„Nisam siguran.“

Uzevši špil karata, on klekne na zemlju, promeša karte pa podeli po deset sebi i na prazno mesto naspram sebe.

Joši Vatanabe je onaj „Žuti“ na čije telegrame je mislio Džejms Barton kad je otprovio Konrada u Nagasaki. Njegov deda, Piter Fuler iz Šropšira, bio je najbliži prijatelj i komšija Džordža Bartona. Kad je Konrad stigao u Nagasaki upravo ga je Joši čekao u luci, Joši ga je proveo po imanju Azaleja, Joši mu je našao učitelja japanskog, Joši je doveo Kagave, kao da su buket cveća koji je krio u rukavu, samo nekoliko sati pošto mu je Konrad rekao kako bi mu bilo daleko ugodnije da živi u ušuškanoj domarskoj kućici, Joši ga je razgaljivao pričama o kosmopolitskom svetu, jedinstvenom u Japanu, svetu Nagasakija na prelasku iz devetnaestog u dvadeseti vek – o njegovim novinama na engleskom jeziku, njegovim međunarodnim klubovima, vezama i brakovima između Evropljana i Japanki. A kad je Konrad kazao kako mu je potreban neko da prevodi japanska pisma za knjigu koju namerava da napiše o tom kosmopolitskom svetu, Joši ga je upoznao s učiteljicom koja je držala časove nemačkog njegovom sestriću, s Hiroko Tanakom.

Bilo je to jedno od onih prijateljstava koja kao da su neizbežna, i neuništiva. A onda se, u razgovoru koji je trajao manje od jednog minuta, okončalo.

Sve češće dolaze da me proveravaju, Konrade. Prezime porodice moje majke je Fuler. Znaš šta to znači. Ne smem da im pružim nijedan razlog više da misle kako su mi sukobljena osećanja privrženosti. Dok se rat ne okonča kloniću se svih zapadnjaka u Nagasakiju. Ali samo dok se rat ne završi. Posle, posle, Konrade, sve će biti kao pre.

Da si bio u Nemačkoj, Džoša, rekao bi svojim jevrejskim prijateljima: Žao mi je što ne mogu da vas sakrijem na tavanu, ali dođite na večeru kad padne nacistička vlada.

„Zašto si ovde?“

Joši podiže pogled s lepeze karata u ruci.

„Bio sam kod kuće kad su se oglasile sirene. Ovo je najbliže sklonište.“ Kad Konrad nadignu obrvu, on dodaje: „Znam. Poslednjih nekoliko nedelja idem u sklonište u školskoj zgradi. Ali s ovom novom bombom... nisam hteo da rizikujem te dodatne minute na otvorenom.“

„Znači, na svetu ima većih opasnosti od druženja s Nemcem? To je utešno. Kakva je to nova bomba?“

Joši spusti karte.

„Nisi čuo? Za Hirošimu? Pre tri dana?“

„Pre tri dana? Nisam razgovarao ni sa kim poslednja tri dana.“

U skloništu u Urakamiju, Hiroko je tako stisnuta među komšijama da ne može ni ruku da digne i obriše znoj koji joj je orosio koren kose. Ovako nabijeno nije bilo od prvih dana uzbunjivanja. Šta li je navelo predsednika udruženja

komšija da pomahnita okupljajući sve na koje je naišao i naređujući im da odu u sklonište? Ispusti vazduh na usta pa se blago osvrne ka predsednikovoj ženi, koja reaguje tako što se hitro okrene od Hiroko. Nemoguće je razlučiti je li to osećaj krivice ili prezir.

Predsednikova žena je bila bliska prijateljica Hirokine majke – seća ih se kako se kikoću nad najnovijim izdanjem *Sutairua*, u danima pre nego što je rat doneo i zatvaranje tog časopisa: u Japanu koji je u ratu nema mesta štampi koja savetuje žene o pravilu da se nosi donji veš ispod zapadnjačkih haljina. Hirokina majka je na samrti pozvala predsednikovu ženu uz svoju postelju s jednom jedinom molbom: zaštititi mog muža od njega samog. Za umetnika ikonoklastu u Japanu koji je u ratu bilo je još manje mesta nego za časopise o modernim devojkama. Dugo se predsednikova žena držala ovog zaveštanja, ubeđivala svog muža da ispade Macuia Tanake protiv vojske i cara smatra za znake muževljeve žalosti, tako duboke da ga je potpuno poremetila. Međutim, u proleće je Macui Tanaka prolazio pored komšijske kuće i video venac trešnjinog cveta postavljenog da podseća na žrtvu jednog petnaestogodišnjaka koji je poginuo kao kamikaza. Ne uputivši ni reči Hiroko, koja je ćuteći išla pored njega, Macui Tanaka je jurnuo, izvadio kutiju šibica iz džepa pantalona i zapalio trešnjin cvet.

Nekoliko sekundi kasnije ležao je okrvavljen na zemlji, a otac poginulog dečaka se otimao sa susedima koji su na kraju ipak rešili da ga obuzdaju, dok je Hiroko, savijenu nad ocem, odvukla predsednikova žena.

„Prijavi ga sama“, rekla joj je ta žena koja joj je bila kao tetka. „Ovaj savet ti je jedina zaštita koju još mogu da ti pružim.“

Naravno, nije je poslušala – oskudica u ratno doba možda joj je olabavila obzire, ali ne i odanost – tako su se sledećeg dana dogodile tri stvari: došla je vojna policija i odvela joj oca u zatvor, gde je ostao duže od dve nedelje; direktor škole u kojoj je predavala nemački saopštio joj je da je otpuštena, jer u njegovoj školi nema mesta za dete izdajnika a ionako nema potrebe da đaci uče strani jezik (direktorovo telo se zgrčilo dok je to govorio, kao da smatra kako, bude li zauzimaao manje prostora, neće biti toliko njega izloženo preziru) i kad se vratila kući, predsednik ju je čekao da joj saopšti kako je regrutovana za rad u jednoj od fabrika municije.

Sad hoće da dâ znak predsednikovoj ženi kako zna da je ova tako dugo činila najbolje što je mogla; doduše, delimično želi da joj dâ taj znak ne bi li je i postidela.

Opet neko ulazi u sklonište, pa se svi još više sabiju, mada samo učtivo mrmljanje izvinjenja ukazuje na nedostojno pritiskanje uz miške i prepone nepoznatih ljudi. Hiroko se pomera unazad, u procep koji se stvorio, iz nužde pre nego iz fizičke mogućnosti, pa se nađe pored dvojice dečaka, trinaestogodišnjakâ, možda četrnaestogodišnjakâ. Poznaje ona te dečake Nagasakija. Ne baš ovu dvojicu, ali zna onaj njihov pogled. Pretpostavlja da onaj viši, s nadmenim držanjem glave, ima naviku da pridobija devojke i privlači pažnju mladih nastavnica pričama o svojim mislima za